

**XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİ METODİKASI
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ
FOREIGN LANGUAGE TEACHING METHODS**

UOT 372.881.111.1

Nəsibə Əli qızı Tanrıverdiyeva

Sumqayıt şəhəri Y. Məmmədaliyev adına 31 nömrəli elektron orta məktəbin ingilis dili müəllimi

İNGİLİS DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ ƏYANİLİKDƏN İSTİFADƏ

Насиба Али гызы Танрывердиева

*учитель английского языка электронной средней школы № 31 имени Ю. Мамедалиева
города Сумгаит*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАГЛЯДНОСТИ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Nasiba Ali Tanriverdiyeva

English teacher of electronic secondary school No. 31 named after Y. Mammadaliyev of Sumgayit city

USING VISIBILITY IN ENGLISH LESSONS

Xülasə. Əyanilik öyrənmənin səmərəliliyini artırır, şagirdin dilə daha həvəslə və böyük maraqla yiyələnməsinə kömək göstərir. Əyanilik prinsipi məktəblilərin zehni fəaliyyətini səfərbər etməyə, dil dərslərinə marağın meydana gəlməsinə, tədris materialının həcmnin genişləndirilməsinə, şagirdlərin yorğunluğunun azaldılmasına, yaradıcı təxəyyülünün məşq edirilməsinə, iradənin səfərbər olunmasına və öyrənmənin asanlaşdırılmasına öz töhfəsini verir.

Açar sözlər: *əyanilik, təlimdə əyanilik, əyanilik prinsipi, ingilis dili dərsləri, əyaniliyin tətbiqi*

Резюме. Наглядность повышает эффективность обучения, помогает ученику изучать язык более увлеченно и с большим интересом. Принцип наглядности способствует мобилизации мыслительной деятельности школьников, формированию интереса к урокам языка, расширению объема учебного материала, снижению утомляемости учащихся, тренировке творческого воображения, мобилизации воли и облегчению обучения.

Ключевые слова: *наглядность, наглядность в обучении, принцип наглядности, уроки английского языка, применение наглядности*

Summary. Visibility increases the effectiveness of learning, helps the student to learn the language more enthusiastically and with great interest. The principle of visibility contributes to the mobilization of the mental activity of schoolchildren, the formation of interest in language lessons, the expansion of the volume of educational material, the reduction of student fatigue, the training of creative imagination, the mobilization of the will and the facilitation of learning.

Keywords: *visibility, visibility in teaching, the principle of visibility, English lessons, the use of visibility*

Müəllimlər təlim prosesinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, şagirdlərin (tələbələrin) tədris materialını lazımı səviyyədə mənimsəmələri üçün bir sıra prinsiplərdən faydalanırlar. Diqqət yetirək: təlimin əməklə, həyatla əlaqələndirilməsi prinsipi, təlimin elmilik prinsipi, təlimin siste-

matiklik prinsipi, təlimin şüurluluq və fəallıq prinsipi, təlimin tərbiyəedici və inkişafetdirici prinsipi, təlimin əyanilik prinsipi, müvafiqlik prinsipi və s. Bunların arasında əyanilik prinsipi özünəməxsus rol oynayır.

Görkəmli Azərbaycan filosofu Əbülhəsən Bəhmənyar biliklərin qazanılmasında duyğu üzvlərinin roluna yüksək qiymət verirdi. Bəhmənyar yazırdı: “İnsan yalnız duyğudan gələn, yaxud duyğunun təsdiqlədiyi şeyə inanır”.

Əyanilik prinsipinin qədim tarixi vardır. XVII əsrdə çex pedaqoqu Y.A. Komenski əyaniliyin əhəmiyyətinə diqqəti yönəldərək, əyaniliyi təlimin səmərəliliyində başlıca məsələ kimi dəyərləndirirdi.

Yan Amos əyaniliyi təlimdə “qızıl qayda” adlandırır. Ona görə də məsləhət bilirdi ki: “...mümkün olan hər şeyi duyğularla qavramağa təqdim etmək qoy müəllimlər üçün qızıl qayda olsun, yəni görünəni – görmə duyğusuna, iyi – iyilmə duyğusuna təqdim etməli” (1).

I.H. Pestalotsi təfəkkürün əyaniliklə əlaqələndirilməsini vacib hesab edirdi. O, məktəbliləri təbiət hadisələrinə, bitkilərin həyatına göz qoymağa çağırır, onları təcrübəçilik işlərinə cəlb edirdi.

Adolf Disterveq əyaniliyi təlimin başlıca prinsipi sayırdı.

K.D. Uşinski də təlimin prinsipləri sırasında əyaniliyi çox mühüm prinsip kimi irəli sürürdü. Onun fikrincə, “Uşağın təbiəti aydın bir surətdə əyanilik tələb edir. Uşağa, ona məlum olmayan beş kəlmə söz öyrətməyə çalışın, o, bunların üzərində bir müddət və əbəs yerə əzab çəkəcəkdir. Lakin bu cür 20 kəlməni şəkillərlə əlaqələndirin və uşaq bunları çox asanlıqla mənimsəyəcəkdir. Siz uşağa sadə bir fikri izah edirsiniz, o sizi anlamır; həmin uşağa mürəkkəb bir şəkli izah edin, o sizi çox tez anlayır. Eyni qabiliyyətə malik olan iki uşağa eyni hadisəni iki müxtəlif yolla nağıl etməyi təcrübə edin: birinə şəkil üzrə, o birinə isə şəkilsiz nağıl edin – o zaman uşaq üçün şəklin bütün əhəmiyyətini qiymətləndirəcəksiniz” (2).

K.D. Uşinski “Əyani təlim nədir?” sualına aşağıdakı şəkildə cavab verirdi: Bu, mücərrəd təsəvvürlər və sözlər üzərində deyil, uşaq tərəfindən bilavasitə qavranan konkret obrazlar üzərində qurulan bir təlimdir: bu obrazlar müəllimin rəhbərliyi ilə təlim zamanı da qavranıla bilər, qabaqcadan uşağın müstəqil müşahidəsi vasitəsilə də qavranılmış ola bilər, belə ki, müəllim bu təlimi uşağın ruhunda mövcud olan hazır obrazlar üzərində qurur” (2).

Əyanilik dövrümüzdə də aktuallığını itirməmişdir. Azərbaycan pedaqoqları da təlimdə əyanilik prinsipinin roluna yüksək qiymət ver-

mişlər və verirlər. Prof. M.Ə. Muradxanovun sözləridir: “Əyanilik prinsipi təlimi mücərrəd sözlər üzərində deyil, uşaq tərəfindən bilavasitə qavranılan konkret şeylər və hadisələr üzərində qurmağa deyilir” (3).

Professor əyaniliyə aşağıdakı tərifini verirdi: “Əyanilik prinsipi təlimi mücərrəd sözlər üzərində deyil, uşaq tərəfindən bilavasitə qavranılan konkret şeylər və hadisələr üzərində qurmağa deyilir” (3).

Prof. A.N. Abbasov yazır: “Müəllim real gerçəkliyin predmetlərinin məktəblilər tərəfindən qavranılmasına və onların şüurunda əks olunmasına əyanilik vasitələrinə əsaslanmaqla daha tez və asanlıqla nail olur. Əyanilik, müxtəlif vəziyyətlərdə şagirdlərdə təlim əməyinə münasibət münasibət yaradır, onların idraki maraqlarını stimullaşdırır, obrazların hərtərəfli formalaşdırılmasına, biliklərə möhkəm yiyələnməyə, dərslərin hər dəqiqəsindən səmərəli istifadə olunmasına və vaxta qənaət edilməsinə, biliklərin həyatla, ölkəmizdə aparılan dinc quruculuq işləri ilə əlaqələndirilməsinə şərait yaradır” (4).

"Əyanilik " anlayışı "düşünmək" anlayışı ilə sıx surətdə bağlıdır. Xarici dili, o cümlədən ingilis dilini mənimsəyərkən qarşıda mühüm vəzifə dayanır – obyektiv dünyanı ikinci dil formalarında əks etdirmək üçün bir sistem yaratmaq.

İngilis dilinin öyrənilməsi zamanı əyanilik heç də yalnız mühüm vasitə sayılmır, eyni zamanda nitqin situasiya şərtliliyini mənimsəmək vasitəsi kimi özünü göstərir.

Əyaniliyin vasitəsi ilə şifahi ünsiyyətin tətbiq olunduğu təhsil vəziyyətləri yaradılır, nəticədə obyektiv reallığa və həyat vəziyyətlərinə nitq reaksiyası mənimsənir.

İngilis dilinin tədrisində əyaniliyə yer verilməsi situasiyalı əyanilik şəklində təzahür edir. Dillərin tədrisi zamanı əyanilik hissi qavrayışdan ötrü imkan və şərait yaradır.

Əyanilik öyrənmənin səmərəliliyini artırır, şagirdin dilə daha həvəslə və böyük maraqla yiyələnməsinə kömək göstərir. Əyanilik prinsipi məktəblilərin zehni fəaliyyətini səfərbər etməyə, dil dərslərinə marağın meydana gəlməsinə, tədris materialının həcmində genişləndirilməsinə, şagirdlərin yorğunluğunun azaldılmasına, yaradıcı təxəyyülünün məşq etdirilməsinə, iradənin səfərbər olunmasına və öyrənmənin asanlaşdırılmasına öz töhfəsini verir.

Yeni pedaqoji tərəkür şəraitində ümum-təhsil məktəblərində ingilis dilinin tədrisinin əsas məqsədi öyrənilən xarici dildə mədəniyyətlərarası ünsiyyətdə iştirak etməyə qadir, yazılı və şifahi nitqə malik şagird şəxsiyyətinin inkişaf etdirilməsidir.

Məktəblilər üçün səciyyəvi sayılan vizual-obrazlı tərəkür onların inkişafından ötrü vacibdir. Öyrənilən mövzunu duymaq, bütövlükdə qavramaq imkanını əldə olunur.

Təlimin səmərəliliyi şagirdin hiss orqanlarının qavramada fəal iştirakının dərəcəsiindən xeyli dərəcədə asılıdır.

Daha yaxşı yadda qalan nəzəriyyə əyani vəsaitlərin köməyi ilə təqdim edilir. Əyanilik müsbət motivasiyanın formalaşdırılmasının təsirli vasitələrindən sayılır. Fəqət əyanilik tək cəbu və ya digər mövzunun sadə nümayişi kimi qəbul edilməməlidir.

İngilis dilinin tədrisində vizuallaşdırmanın ayrı-ayrı növləri iki əsasa malikdir:

I. Linqvistik əyanilik.

II. Qeyri-linqvistik əyanilik.

Linqvistik əyaniliyə aiddir:

1. Kommunikativ-nitq görmə qabiliyyəti, nitqdə (şifahi və yazılı) dil hadisəsinin kommunikativ-semantik funksiyasının əyani nümayişi.

2. Dil hadisələrinin təcrid olunmuş formada (fonemlər, morfemlər, sözlər, cümlələr və s.) şifahi və ya yazılı formada nümayişi.

3. Linqvistik və qrammatik, diaqrammatik əyanilik (diaqramlar, cədvəllər və s.)

Qeyri-linqvistik əyaniliyə gəldikdə, vizuallaşdırma ətrafdakı reallığın ekstralingvistik amillərini təqdim etməyin bütöu yollarını əhatə edir. Buraya daxildir: təbii, vizual vizuallaşdırma (şəkillər, lentlər, filmlər).

Vizual tədris metodlarından faydalanarkən bəzi şərtlər göslənilməlidir. Onları qeyd edək:

1) əyanilik şagirdlərin yaşına uyğun gəlməlidir;

2) əşya və obyektlər nümayişi etdirilərkən izahatlar aydın olmalıdır;

3) müşahidə elə təşkil olunmalıdır ki, məktəblilər nümayiş etdirilən obyekt aydın görə bilsinlər;

4) əyanilik tədris materialının məzmununa tam uyğun gəlməlidir;

5) əyaniliyə dərsin yalnız uyğun anında müraciət edilməlidir;

6) lazımi məlumatı əyani vəsaitdə və ya nümayiş cihazında tapmağa şagirdlərin özləri cəlb olunmalıdır və s.

Bəzən eyni məsələlərlə tanışlıq zamanı müxtəlif növ əyani vəsaitlərdən faydalanmaq lazım gəlir. Digər fənlərin tədrisində olduğı kimi ingilis dili dərslərində də yerli-yersiz əyaniliyə müraciət etmək yolverilməzdir. Əyani vəsaitlərdən məqsədyönlü istifadə etmək çox vacibdir, çünki bütöu bunlar şagirdlərin diqqətini cəmləşdirməyi və onların ən vacib məsələlər üzərində düşünməyini cətinləşdirir.

Tədrisdə əyani vəsaitlərdən necə gəldi istifadə faydalı deyil, əksinə, istər biliklərə yiyələnmədə, istərsə də məktəblilərin inkişafına zərər verir. Şagirdlərdə lazımi obrazlı təsvirlər mövcud olduqda, onlardan anlayışlar formalaşdırmaq, məktəblilərin mücərrəd tərəkürünü inkişaf etdirmək üçün faydalanmaq mümkündür. Haqqında bəhs edilən qayda yalnız orta və yuxarı siniflərə deyil, eyni zamanda ibtidai siniflərə də aiddir.

Tədrisdə əyanilik ona görə əhəmiyyətli ki, ətraf aləmin cisim və proseslərinin qavranılması nəticəsində şagirdlərdə obyektiv reallığı düzgün əks etdirən ideyalar formalaşır, həmçinin mənimsənilən hadisələr təhsil vəzifələri ilə bağılı olaraq təhlil edilir və ümumiləşdirilir.

Əyani vəsaitlərdən faydalanmaq şagirdlər arasında yalnız obrazlı təsvirlər yaratmaq üçün deyil, həm də anlayışlar formalaşdırmaq, mücərrəd əlaqə və asılılıqları anlamaq üçün gərəkdir.

Əyani vəsaitlərdən istifadə hökmən müəlimin sözü ilə həmahəng olmalıdır. Sözlərin və əyani vasitələrin birləşmə formalarını, onların variantlarını və müqayisəli səmərəliliyini başa düşmək müəllimə didaktik tapşırığa, proqram materialının xüsusiyyətlərinə və konkret təlim şəraitinə uyğun olaraq əyani vasitələrdən yaradıcı şəkildə faydalanmağa öz köməyini göstərir.

Əyanilik şagirdləri fəallaşdırır, onların şüurluluğunu artırır.

Pedaqoji ədəbiyyatda əyanilik prinsipinin səmərəli tətbiqini stimullaşdıran bir sıra qaydalar göstərilir. Onlardan bəzilərinə diqqət mərkəzinə gətirək:

1) yadda saxla – məktəbli əsasən formalarda, rənglərdə, səslərdə, hissələrdə düşünür: odur ki, mücərrəd anlayışlara və sözlərə deyil, onun bilavasitə qəbul etdiyi xüsusi təsvirlərə söykənən vizual təhsilə ehtiyac duyulur;

2) didaktikanın qızıl qaydası - hisslərlə qavramaq üçün təqdim edilə bilən hər şey, yəni: görünəni - görmə ilə qavramaq üçün, eşidiləni – eşitməklə, qoxunu - qoxu ilə, dadbilməni – dadına görə, toxunula biləni - toxunmaqla...

3) özünüzü heç zaman görünmə ilə məhdudlaşdırmayın - görünmə məqsəd deyil, öyrənmək, düşüncəni inkişaf etdirmək vasitəsidir,

4) əyanilikdən təkə illüstrasiya üçün deyil, eyni zamanda problemlə vəziyyətlərin meydana gətirilməsi üçün, müstəqil bilik mənbəyi kimi faydalanılmalıdır. Müasir əyanilik şagirdlərin səmərəli axtarış və tədqiqat işini təşkil etməyə şərait yaradır;

5) əyani vəsaitlərdən faydalanaraq, onları əvvəlcə bütövlükdə, sonra əsas və ikinci dərəcəli, daha sonra isə, yenidən bütövlükdə nəzərdən keçirmək lazımdır;

6) müxtəlif növ əyani vəsaitlərdən faydalanmaq məsləhətdir, fəqət hədsiz əyani vəsaitlərə uymaq məqsəduyğun deyildir: bu, şagirdlərin diqqətini yayındırır və əsas məsələyə, problemə (mövzuya, tədris materialına) yiyələnməyi çətinləşdirir;

7) çalışın əyani vəsaitləri şagirdlərlə birgə özünüz hazırlayın: ən yaxşısı şagirdlərin özləri tərəfindən hazırlanmışdır;

8) əyani vasitələrdən faydalanmaqla şagirdlərin diqqətini, müşahidəsini, təfəkkür mə-

dəniyyətini, konstruktiv yaradıcılığını, öyrənməyə marağı formalaşdırmaq;

9) unutmaq lazım deyil ki, görmə qabiliyyəti, diqqətsiz və ya bacarıqsız istifadə olunarsa, şagirdləri əsas problemi həll etməkdən uzaqlaşdırır, məqsədi parlaq alətlə əvəz edə biləcək güclü bir vasitədir.

Yuxarıda deyilənlərə əsasən, aşağıdakı nəticəyə gəlmək mümkündür:

Hər bir fənn müəllimi, o cümlədən ingilis dili müəllimi əyani vasitələrdən faydalanmaqla vizualların tədris prosesində hansı vəzifəni yerinə yetirməli olduğunu və ya vizual vasitələrin tətbiqi nəticəsində kommunikativ nitqin formalaşmasında hansı rolu oynamalı olduğunu dəqiq başa düşməlidir.

Gəldiyimiz nəticə bundan ibarətdir ki, əyanilik doğrudan da ingilis dilinin öyrədilməsi, həmçinin kommunikativ nitqin formalaşmasından ötrü son dərəcə vacibdir.

Problemin aktuallığı. Əyanilik prinsipi digər fənlərin tədrisində olduğu kimi ingilis dili təlimində də aktuallıq daşıyır.

Problemin yeniliyi. İngilis dili dərslərində əyaniliyin tətbiqinin faydalılığı diqqət mərkəzində dayanır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə gənc tədqiqatçılar üçün faydalı olacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Komenski Y.A. Böyük didaktika / Y.A. Komenski. - Bakı: Elm və təhsil, -2012. -388 s.
2. Uşinski K.D. Seçilmiş pedaqoji əsərləri. Bakı: Azərənəşr, 1953.
3. Pedaqogika: Ali məktəblər üçün dərslik. Prof. M.Ə. Muradxanovun ümumi redaktorluğu ilə. Bakı: Azərtədrisnəşr, 1964.
4. Abbasov A.N. Pedaqogika: Orta ixtisas məktəbləri üçün dərs vəsaiti. Bakı: Mütərcim, 2015.

Rəyçilər: *ped.ü.fəls.dok.* F.Ə. Rzayeva,
ped.ü.fəls.dok. L.A. Məmmədli
E-mail: Nesibe_31@mail.ru
Redaksiyaya daxil olub: 22.09. 2022